

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
Toimitteita

16

HELSINKI 2012

ISSN 1236-4304 (SARJA; PDF)

Viipurin viisas -
näkökulmia Jaakko Juteiniin

toimittaneet

Liisi Huhtala & Sanna Supponen

Vuoden 1829 kirjarovio

Simo Heininen

8. tammikuuta 1829 poltettiin Viipurissa Turun torilla maistraatinsihteeri Jac. Judénin teos *Anteckningar af Tanckar uti Warianta Ämnen* (II: 7-37). Anders Cederwaller oli kaksi vuotta aikaisemmin painanut sadan sivun laajuisen, duodeesikokoisen vihkosen. Painos oli 250 kappaletta, joista poltettavaksi oli saatu 190. Puolensataa kappaletta oli lähetetty meritse oululaiselle kirjansitojalle, mutta ne eivät olleet saapuneet perille. Yksittäisiä kappaleita saivat luovuttaa vapaaherra Wrede Anjalasta, maisteri Fabritius Kiteeltä, Mynämäen kirkkoherra Rönnbäck ja Uskelan kirkkoherra Renvall, joille Juteini oli lähettänyt tekijänkappaleen. Teoksesta on tietävästi nykypäiviin säilynyt kolme kappaletta. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on julkaissut siitä näköispainoksen 2008, ja se on julkaistu myös Jaakko Juteinin Koottujen teosten toisessa osassa suomennoksen kera.

Teos sisältää nimensä mukaisesti merkintöjä erilaisista aiheista. Juteinin esipuheen mukaan ne ovat peräisin ajalta, jolloin hän oli lakannut kirjoittamasta suomeksi, siis vuosilta 1820–1824. Hän ei kuitenkaan omien sanojensa mukaan ”voinut tukahduttaa ajatuksilla askartelun ja niiden muistiin merkitsemisen tuottamaa iloa ennen paluutani äidinkieleen, jota olen pitänyt varsinaisena työsarkanani”. Merkintöjä on kaikkiaan 33. Juteini sanoo sanansa suomen kielestä, suomalaisen runouden loppusoinnusta, itsemurhasta, eläinten väkivaltaisesta kohtelusta, ammattipelureista ja hyväntekeväisyydestä. Noin puolet kirjasesta käsittelee uskontoa ja sisältää mietelmiä, joiden aiheina ovat järki ja uskonto, uskonto ja seremoniat, kristinuskon viittaama tie parannukseen, syntien anteeksiantamus ja vapaa-ajattelu.

Uskontoa koskevat merkinnät antoivat aiheen harhaoppisuussyytteelle. Salaisen poliisin päällikkö A. von Beckendorff ilmoitti 8. elokuuta 1827 kenraalikuvernööri Zakrevskylle, että kirjassa oli harhaoppisia kohtia. Hän oli saanut niistä vihiä ”yksityisten huhujen perusteella”. Alkuperäisestä ilmiantajasta ei tutkimus ole saanut selvää. On epäilty Virolahden kappalais-ta Fredrik Ahlqvistia, joka oli aikaisemmin polemisoinut Juteinia vastaan, sekä Viipurin santarmeja, joiden kanssa Juteini oli käräjäinnyt. On epäilty myös Porvoon piispaa Johan Molanderia, joka hieman myöhemmin sai aikaan herännäisjohtaja Henrik Renqvistin karkottamisen Svartholman linnansaarnaajaksi. Koko oikeusprosessin aikana ei kuitenkaan kysytty yhdenkään kirkollisen viranomaisen mielipidettä.

Kenraalikuvernööri lähetti kirjan prokuraattori Carl Johan Walleenille 5. syyskuuta 1827. Tätä oli jo informoitu asiasta, sillä edellisenä päivänä hän oli määrännyt Viipurin kaupunginviskaalin Julius Krogeruksen nostamaan syytteen. Lähetekirjelmässään hän yksilöi kohdat, joissa Juteini oli poikennut oikeasta opista. Tämä kuvasi Kristuksen sovitustyön pelkäksi allegoriaksi ja väitti, että armon edellytyksenä on siveellinen elämänparannus. Useat kohdat koskettelivat kristillistä oppia, niin että teos olisi pitänyt jättää Porvoon tuomiokapitulun tarkastettavaksi.

Kahta päivää myöhemmin Walleen määräsi Viipurin läänin maaherran takavarikoimaan kirjan kaikki kappaleet ja lähetti samanlaisen määräyksen muille maaherroille. Oikeusjuttu pantiin vireille Viipurin kämnerioikeudessa 13. syyskuuta.

Kaksi viikkoa myöhemmin Juteini esitti oikeudessa vastineensa kirjallise-na (II: 69-76). ”En usko koskaan kirjoittaneeni mitään, joka sotii uskontunnustustamme ja puhdasta evankelista oppiamme vastaan, koska se olisi suuresti vakaumukseni vastaista.” Hän oli ainoastaan hätäisesti lausunut joitakin ajatuksia moraalifilosofiasta eikä hän halunnut esittää mitään oikean uskonnon vastaista. Jos tällaista hänen kirjoituksistaan löydettäisiin, niin hän peruuttaisi sen juhlallisesti ja jättäisi kumottavaksi. ”En ole koskaan halventanut sitä, mikä on kunnioitettavaa yleisessä mielipiteessä, olen vain koettanut arvostella ja kykyäni mukaan ehkäistä väärinkäyttöä ja väärinkäsityksiä.”

Teos oli kirjoitettu hyvässä ja vilpittömässä tarkoituksessa. ”Luulen voivani selvittää ne kaikki luulotellut epäselvyydet, jotka liittyvät syytteessä mainittuihin kohtiin.” Niitä oli neljä, ja Juteini myönsi, että hänen ajatuksensa ovat voineet siellä täällä jäädä epäselviksi ja epätavallisella tavalla esitetyiksi. ”Mikäli en ole kaikessa yltänyt selvyyteen, tulkoon se valistuksen ja suvaitsevaisuuden aikakautena ja - koska tarkoitus oli hyvä - mieluummin anteeksiannetuksi kuin ankarasti tuomituksi.” Selvitelyään mainittuja kohtia Juteini väittää, että häntä oli ymmärretty väärin. Hän ei ollut esittänyt mitään vääräoppista. ”Pyydän, että minut julistettaisiin syyttömäksi mitä kirjan uskonnolliseen sisältöön tulee.” Kun kirja ei varsinaisesti käsitellyt kristillistä oppia vaan moraalia, ei hän ollut katsonut tarpeelliseksi lähettää sitä sensuroitavaksi. ”En ole ateisti enkä halveksi uskontoa, mutta en myöskään kannata sokeasti toisten mielipiteitä.” Kirja oli kuitenkin ymmärretty väärin ja saattaisi tulevaisuudessakin olla pahennuksen aiheena. ”En pyydä kirjaani vapaaksi takavarikosta, joka on jo pantu toimeen, muuta kuin sillä ehdolla, että tämä selitys painetaan ja väärinkäsitysten välttämiseksi liitetään jokaiseen kappaleeseen, sillä rakastan järjestystä, rauhaa ja sopua.”

Juteini pyysi lopuksi, että kirjanpainaja vapautettaisiin syytteestä, koska tämä oli luottanut Juteinin arvioon siitä, mitkä kirjat oli jätettävä sensuroitaviksi. Hän valitti myös, että vaatimaton kirjoitus oli aiheuttanut monille arvokkaille miehille vaivaa heidän virkatehtävissään ja lupasi tästedes välttää terveydelleen vaarallisia kirjallisia harrastuksia.

Kämnerioikeus totesi tuomiossaan 2. lokakuuta, että Juteini on esittänyt käsityksiä, jotka ovat ristiriidassa kirkkomme tunnustuksen kanssa; hän on itsekkin myöntänyt, ettei ole voinut saavuttaa selvyyttä kaikessa. Vaikka hän onkin peruuttanut kaiken, jonka kautta ristiriita voisi syntyä, niin rikos on tehty ja kirja julkaistu. Juteini tuomittiin 300 hopeataalerin sakkoihin; Cederwaller sai maksaa 200 hopeataaleria. Kirjan koko painos määrättiin takavarikoitavaksi ja hävitettäväksi.

Juteini ja Cederwaller valittivat 31. lokakuuta tuomiosta Turun hovioikeuteen. Juteini ei vaatinut takavarikon eikä hävittämisen kumoamista. Turun palo oli hidastanut oikeusistuimen työtä, niin että se antoi päätöksensä vasta runsaan vuoden kuluttua - saatuaan jo prokuraattorilta muistutuksen asian kiireellisyydestä. Hovioikeus vapautti 19. marraskuuta 1828 Juteinin

syytteestä ja katsoi vastuun kuuluvan yksin kirjanpainajalle. Cederwallerin sakot jäivät voimaan, samoin kämnerioikeuden tuomio teoksen hävittämisestä, johon Juteini oli tyytynyt.

Juteini ja Cederwaller ilmoittivat 29. marraskuuta Viipurin maistraatissa tyytyvänsä hovioikeuden päätökseen. Juteini maksoi kirjanpainajan sakot. Maaherra lähetti takavarikoimansa kirjat maistraatille, maistraatin sihteerinä Juteini merkitsi ne saapuneiksi, ja 13. joulukuuta maistraatti määräsi ne hävitettäväiksi. Kirjat poltettiin 8. tammikuuta 1829 kaupunginviskaali Krogeruksen, poliisipäällikön ja kaupunginvoudin läsnä ollessa Viipurin Turun torilla. Hovioikeuden päätös oli näin pantu toimeen, ja sihteerin kirjasi tämän maistraatin diaariin.

Kirja oli poltettu, mutta asia ei ollut loppuun käsitelty. Prokuraattori Walleen ei ollut tyytyväinen hovioikeuden päätökseen, vaan määräsi 15. tammikuuta Krogeruksen valittamaan siitä senaattiin. Koska valitusaikaa oli kuitenkin niukasti jäljellä, kaksi päivää myöhemmin hän määräsi sihteerinsä valittamaan senaattiin. Krogerus sai 20. tammikuuta moitteet viivytelystä ja laiminlyönnistä; koska valitusaika oli ollut menemässä umpeen, Walleen oli määrännyt sihteerinsä tekemään valituksen. Walleen pyysi selvitystä siitä, milloin Krogerus oli saanut tiedon hovioikeuden päätöksestä ja miksi hän oli laiminlyönyt prokuraattorin informoimisen.

Senaatin oikeusosasto palautti 16. huhtikuuta asian hovioikeuteen. Koska hovioikeus ei ollut edellisellä kerralla tutkinut, oliko kirjan sisältö rikollinen vai ei, sen piti nyt antaa tästä lausuntonsa. Walleen kiirehti tälläkin kertaa hovioikeutta tekemään päätöksen. Oikeuden myllyt jauhoivat nykyin hitaasti, sillä päätös tuli vasta runsaan vuoden kuluttua eli 18. syyskuuta 1830. Hovioikeus ei katsonut teoksen uskontoa koskevien kohtien vaativan Juteinille rangaistusta, vaan kumosi kämnerioikeuden päätöksen tältä osin. Tämä ei ollut prokuraattorin mieleen, ja tällä kertaa hän toimi nopeasti ja määräsi jo kahta päivää myöhemmin Krogeruksen valittamaan päätöksestä senaattiin. Kaupunginviskaali totteli.

Prokuraattori joutui jälleen odottamaan, sillä vasta runsaan vuoden kuluttua, 21. lokakuuta 1831 senaatin oikeusosasto käsitteli valituksen saatuaan myös Juteinin ja hovioikeuden selvityksen. Äänin 4-1 se piti voimassa ho-

vioikeuden päätöksen. Oikeusosasto perusteli ratkaisuaan ensiksikin sillä, että Juteini oli esittänyt asiansa niin hämärästi ja epäselvästi, ettei käynyt selville, mitä hän oli tarkoittanut. Toiseksi oli käynyt selväksi, ettei hänellä ollut tarkoitus levittää uskonnonvastaisia mielipiteitä. Kaiken kukkuraksi kirja oli jo hävitetty eikä sen julkaisemisesta tietävästi ollut koitunut mitään vahinkoa.

Vähemmistöön jäänyt puheenjohtaja, todellinen valtioneuvos Axel Mellin totesi hänkin kirjan olevan kirjoitettu «pimein ja epäselvin sanoin». Monissa kohdin se ei kuitenkaan vastannut evankelisluterilaista opinkäsitystä. Tämän takia Mellin katsoi, että Viipurin kämnerioikeuden tuomio oli pidettävä voimassa.

Lopullinen ja vapauttava tuomio tuli siis lokakuussa 1831. Kirja oli kuitenkin ehditty polttaa ja kirjailija vaientaa. Juteini julkaisi tosin paikallisessa sanomalehdessä pieniä runoja, mutta vasta siirryttyään eläkkeelle 1840 hän järjesteli ja korjaili vanhoja tekstejään ja kirjoitti myös uutta. Valitut teokset ilmestyivät yhdeksänosaisena laitoksena hänen kuolemansa jälkeen, mutta Juteini oli itse tehnyt valinnan. Yli 1300-sivuiseen kokoelmaan ei otettu ruotsinkielisiä kirjoituksia.

Kirjan ja prosessin avoimeksi jääneet kysymykset

Kirja ja siitä käyty prosessi herättävät kysymyksiä, jotka tutkimus on toistaiseksi joutunut jättämään avoimiksi. Kirja saa kiittää mainettaan siitä, että se poltettiin julkisesti roviolla. Tällä tavoin oli vahingollisia ja harhaoppisia kirjoja poltettu kautta aikojen. Apostoli Paavali sai Efesossa aikaan, että «useat, jotka olivat harjoittaneet taikuutta, kokosivat kirjansa yhteen ja polttivat ne kaikkien nähden» (Ap. t. 19:19). Myöhemmin on poltettu paitsi harhaoppisia kirjoja myös niiden kirjoittajia.

Oliko siis Juteinin kirjanen harhaoppinen? Syytekirjelmässä yksilöitiin muutama kohta, jotka olivat ristiriidassa luterilaisen opin kanssa. Näiden löytämiseen ei tarvittu teologista oppineisuutta eikä papillista asiantuntemusta; rippikoulun oppimäärä riitti. Vaikka Juteinia selitettäisiin parhain päin, on selvää, että kirjassa «ainakin luterilainen käsitys Jumalan edelly-

tyksettömästä armosta on hämärtynyt» (Silfverhuth). Viipurin kämnerioikeuden tuomio on hyvin perusteltu, eikä oikeus vakuuttunut Juteinin puolusteluista.

Hyvin perusteltu on myös hovioikeuden tuomio, sillä *Anteckningar* -teoksen teologiset ja uskonnonfilosofiset mietelmät ovat - kuten Juteini itsekin osittain myönsi - niin hämäävä ja sekavia, ettei niistä käy selville, mitä kirjoittaja halusi sanoa. Nykylukijan on helppo yhtyä hovioikeuden kantaan. Teoksen perusteella on kylläkin yritetty tehdä Juteinista iankaikkisen elämän kieltäjä ja vapaa-ajattelun puolustaja (Sala) - ottamatta huomioon sitä, miten hän suomenkielisessä tuotannossaan pitäytyy perinteiseen kristilliseen oppiin.

Kirja tuomittiin nimenomaan sen sisältämien harhaoppisten näkemysten takia. Käsitys, jonka mukaan kyseessä olisi ollut Juteinin ”yhteiskunnallisen ja kansallisen herätystyön” tukahduttaminen, on anakronistinen eikä saa tukea lähteistä. Juteinin asemaan arvostettuna virkamiehenä prosessi ei vaikuttanut. Kirjallinen työ taukosi, mutta sanottavansa Juteini oli sanonut jo aikaisemmin.

Anteckningar -teoksesta säilyi muutama kappale, niin että se on luettavissa sekä alkuperäisenä että suomennoksena. Kaikessa moninaisuudessaan se tuo valistuskirjailijan kuvaan hänen teologisia pohdiskelujaan. Niissä hän ei ole - kuten hän itsekin myönsi - selkeimmillään. Hänen uskonnollisia käsityksiään onkin syytä tutkia hänen suomenkielisen tuotantonsa pohjalta.

Vuoden 1829 kirjarovio kuvastaa Nikolain ajan hallintokulttuuria sekä oikean uskonnon ja korkeimman vallan yhteyttä. Kirjanen ei kuulunut Juteinin parhaisiin. Jälkimaailma ei olisi menettänyt paljoakaan, jos myös kolme nykypäiviin säilynyttä kappaletta olisivat 8. tammikuuta 1829 joutuneet roviolle, kuten niiden tekijä, maistraatinsihteerin Jac. Judén tunnollisesti kirjasi tapahtuneeksi.

Prosessissa herättää huomiota prokuraattori Walleenin aktiivinen rooli. Hän pyrki kahdesti kiirehtimään hovioikeuden päätöstä ja samoin kahdesti määräsi valittamaan vapauttavasta tuomiosta senaattiin. Prokuraattori hävisi jutun. Eläkkeelle siirtynyt Viipurin kaupunginsihteerin ja salaneuvoksen arvon saanut Walleen tapasivat toisensa vuoden juhluvuoden 1840 pro-

mootiossa. Juteini promovoitiin filosofian ja Walleen oikeustieteen kunnia-tohtoriksi. Tuttuja he olivat jo ennen oikeusprosessia. Ollessaan Viipurin läänin maaherrana Walleen oli kaupunkiin 1819 perustetun raamattuseuran ensimmäinen puheenjohtaja. Juteini oli seuran ensimmäinen sihteeri.

Kirjallisuus

Nurmio, Yrjö. *Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809–1829*. Porvoo 1934.

Perälä, Anna. *Jaakko Juteini, valistuskirjailija*. Otava-Reenpää kirjasto Kansalliskirjastossa. toim. Anna Perälä. Helsinki 2007.

Sala, Kaarina. ”Juteini, Jaakko”. Suomen kansallisbiografia 4. Helsinki 2004.

Silfverhuth, Voitto. *Kirkon ja keisarin sensuuri. Uskonnollisen kirjallisuuden valvonta Suomessa 1809–1865*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 104. Helsinki 1977.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa I*. Heinola 1914.

Teperi, Jouko. *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aatemaailman eräät pääpiirteet*. Historiallisia tutkimuksia 85. Helsinki 1972.